

Частина I

МИСТЕЦТВО ПОШУКУ ПРИХОВАНИХ ПАТЕРНІВ

1 Детективи майстерності

Усе життя нам з вами розповідали дві речі про неймовірні досягнення й людську здатність робити щось величне.

Перша — для того, щоб зробити щось величне, потрібен талант. Згідно з такою думкою, ми всі народжуємося з певними сильними сторонами. І в усіх галузях найкращі професіонали — ті, хто розкрив у собі талант і знайшов ту професію, у якій досяг успіху.

Друга — щоб зробити щось величне, треба практикуватися. З такого погляду, завдяки таланту можна досягати успіху тільки до певної межі. А насправді важливий насамперед ефективний режим практики й бажання багато працювати.

Проте у величч є ще один вимір. Про це рідко говорять, однак саме тут пролягає шлях до нових умінь і майстерності, яким часто користуються легендарні постаті в усьому світі, від художників до письменників, шеф-кухарів, спортсменів, винахідників і підприємців.

Він називається зворотним проєктуванням.

Зробити зворотне проєктування означає глянути глибше і виявити приховану структуру, з якої стане зрозуміло, як саме щось було створено, і найважливіше — як його повторити. Це вміння спробувати неймовірно смачну страву й визначити рецепт, послухати красиву пісню й повторити послідовність акордів, переглянути горор і визначити оповідальну дугу.

У найрізноманітніших індустріях, від літератури й мистецтва до світу бізнесу, є чимало спеціалістів високого класу, досягнення яких були б неможливими, якби спочатку вони не розклали на атоми роботи інших фахівців.

Перегляньте роботи Джадда Апатоу¹⁶. Він написав сценарії та зрежисував або спродюсував найвідоміші комедії свого покоління:

«Телеведучий: легенда про Рона Бургунді», «Подружки нареченої» і «Сорокарічний та незайманий». Як він навчився всього? Апатоу систематично розкладав на атоми успіх усіх комедій, які йому подобалися.

Таємна зброя Апатоу — це радіошоу з аудиторією в одну людину.

У старшій школі Апатоу був фанатом комедії. Він молився на коміків, як інші підлітки його віку молилися на рок-зірок. Колекціонував альбом, розплановував свій тиждень, залежно від графіка телепрограм, а влітку працював посудомийником у місцевому комеді-клубі. Неочікувано для самого себе Апатоу потрапив на шкільну радіостанцію, де спостеріг, що діджей брав інтерв'ю в багатьох на диво відомих гуртів.

Тоді йому спала на думку одна ідея. Він створив власне радіошоу і за його допомогою отримав поради щодо кар'єри від майже всіх яскравих представників галузі.

«Я телефонував їхнім агентам¹⁷ чи піарникам і говорив, що я Джадд Апароу з радіо WKWZ на Лонг-Айленді й хочу взяти інтерв'ю в їхнього клієнта, — пізніше написав Апароу. — Зазвичай я не згадував той факт, що мені 15 років. Більшість представників сиділи в Лос-Анджелесі й гадки не мали, що сигнал моєї станції ледь добиває до стоянки. Потім я приїжджав брати інтерв'ю — і тоді вони вже розуміли, що відбувається».

Маневр спрацював цілком добре. За наступні кілька років Апароу взяв інтерв'ю майже в усіх відомих коміків: Джеррі Сайнфелда, Гаррі Шендлінга, Джона Кенді, Сандри Бернгард, Говарда Стерна, Генні Янгмена, Мартіна Шорта, «Дивного Ела» Янковича, Джея Лено. Він поговорив з ними про все: починаючи з того, як вони працюють над матеріалом, і завершуючи тим, як знайти агента та які найкращі способи зробити так, щоб тебе помітили.

У цих інтерв'ю Апатоу дізнався, що пошук свого голосу й ритму займає сім років, що коли кілька днів не виступаєш, то починаєш виступати гірше, і що коміку-новачку найважливіше якомога частіше виходити на сцену хоч би для того, щоб долати страх перед нею.

Багато записів Апатоу так і не вийшли в ефір. Звісно, така радіо-програма мало кого цікавила. Але до випуску зі школи Апатоу зібрав те, що сам назвав «шаблоном» і «біблією» того, як писати жарти, розвивати майстерність і робити кар'єру.

Брати інтерв'ю у своїх кумирів — цілком ефективна стратегія розкрити їхні таємниці (якщо у вас правильні запитання — про це в розділі 7). Навіть не потрібно прикидатися, що працюєте на радіо, — у світі, де процвітають блоги й подкасти, залучити експертів до обговорення стало надзвичайно легко. Але якщо вони не захочуть з вами говорити? Або гірше — якщо вони вже померли?

Нещодавно автор бестселерів Джо Гілл потрапив якраз у таку складну ситуацію під час роботи над новою книжкою. Він застряг у процесі й точно знав, що саме допоможе йому зрушити з місця. Тож Гілл налаштувався на роботу легендарного автора детективних романів і майстра саспенсу Елмора Леонарда.

«Я відклав свою книжку¹⁸ ідесь два тижні переписував “Велику крадіжку” (The Big Bounce), — розповів він в інтерв'ю подкасту “10-Minute Writer's Workshop”. — Щодня розгортав цю книжку й переписував дві сторінки, речення за реченням, лише щоб відчувати його ритм, те, як Елмор Леонард писав діалоги, як заявляв персонажа в кількох фразах... Мені знадобилося лише кілька тижнів з Елмором, щоб знову налаштуватися на той ритм і те легке, живе відчуття всередині, потрібне для написання трилера. Коли я вичав його голос, то побачив дорогу й до свого».

Гілл скористався підходом, якого його навчив батько. Коли Гілл у шість років сидів удома з тонзилітом, той придумав спосіб боротися зі ступором. Щоб зайняти час, батько кадр за кадром копіював¹⁹ комікси, інколи додавав до них щось своє і змінював лінію сюжету. Згодом така практика йому дуже згодилася. Зараз він не особливо малює комікси, але продав 350 мільйонів примірників своїх книжок. Його звали Стівен Кінг.

І Кінг, і Гілл використовують копіювання²⁰, техніку, яку популяризував Бенджамін Франклін і якою користувалися гіганти літератури — Френсіс Скотт Фіцджеральд, Джек Лондон і Гантер Томпсон. Техніка така: потрібно уважно прочитати щось дуже добре написане, відкласти вбік і слово за словом переписати з пам'яті, а потім порівняти свою версію з оригіналом.

Багато художників, яких сьогодні вважають творчими геніями²¹, чимало часу присвятили саме копіюванню. Клод Моне, Пабло Пікассо, Мері Кессетт, Поль Гоген і Поль Сезанн — усі ці люди розвинули свої навички, коли копіювали роботи французького

художника Ежена Делакруа. Делакруа й сам багато років присвятив тому, що копіював художників Ренесансу, яких він обожнював усе життя. І навіть художники Ренесансу — Рафаель, Леонардо, Мікеланджело — відточили майстерність, повторюючи роботи інших та одне одного.

Копіювання таке ефективне тому, що в процесі художнику чи письменнику потрібно робити більше, ніж лише пригадувати побачене чи прочитане. Коли вони повторюють зроблене кимось — то приділяють багато уваги організаційним і стилістичним рішенням, відтвореним в оригінальній роботі. Ця вправа дає новачкам змогу заново пройти творчий шлях відомої людини; так вони можуть порівняти свої інстинктивні рішення з вибором, який зробив майстер.

Урешті-решт, завдяки цьому процесу виявляються патерни прийняття рішень. А коли ви вже розшифрували глибинний код художника чи письменника, то можете дати йому визначення, проаналізувати його й застосувати, щоб створити оригінальну роботу.

Абетка зворотного проєктування книжок, пісень і фотографій

Копіювання — один з методів, яким можна виявити приховану формулу. Але він далеко не єдиний. Інший метод, популярний серед письменників²², які пишуть науково-популярну літературу, — зазирнути в прикінцеві примітки й дослідити оригінальні роботи, які використав автор, щоб написати свою книжку. Для письменника це те саме, що скуштувати неймовірно смачну страву в ресторані, а потім залізти в шафку до шефа, щоб підглянути, які інгредієнти він використав.

Алфавітний покажчик люблять не менше — він дає авторам змогу зрозуміти, як мислить автор, а то й вони самі. Письменник Чак Клостерман, наприклад, отримує насолоду, коли читає алфавітний покажчик до своєї нової книжки, бо так чимало дізнається про самого себе. «Читати покажчик до книжки, яку ти створив»²³, — написав він у вступі до нещодавньої збірки есе, — це ніби коли тобі розікли сокирою голову й тепер ти можеш детально розглянути, з чого складається твій мозок. Це ніби твоя свідомість за абеткою».

У художній літературі люди займалися пошуком успішних патернів упродовж усієї історії ще від Давньої Греції. У «Поетиці» Арістотель²⁴ пропонує аналіз того, що виокремлює найкращі історії. Серед його висновків, зокрема, структура з трьох частин (зав'язка, середина й розв'язка) і вміле використання сюрпризів — наприклад повороти сюжетів, де для героя відіграє роль удача.

Відносно нещодавно літературний гігант Курт Воннегут²⁵ розповів про неймовірний інструмент, за допомогою якого можна підняти завісу над архітектурою історії.

Якщо ви багато читаете чи переглядаєте кіно, то, мабуть, зауважили, що більшість наративів створено за певною формулою. Здебільшого всі історії — це варіації на тему кількох сюжетів. Серед них: з бруду в люди («Джек і бобове стебло», «Роки», «Олівер Твіст», «Першому гравцю приготуватись»), хлопець зустрічає дівчину («Бріолін», «Джен Ейр», більшість ромкомів), шлях героя²⁶ («Зоряні війни», «Король Лев», «Володар перснів») тощо.

Але ці історії робить цікавими їхня особлива емоційна арка.

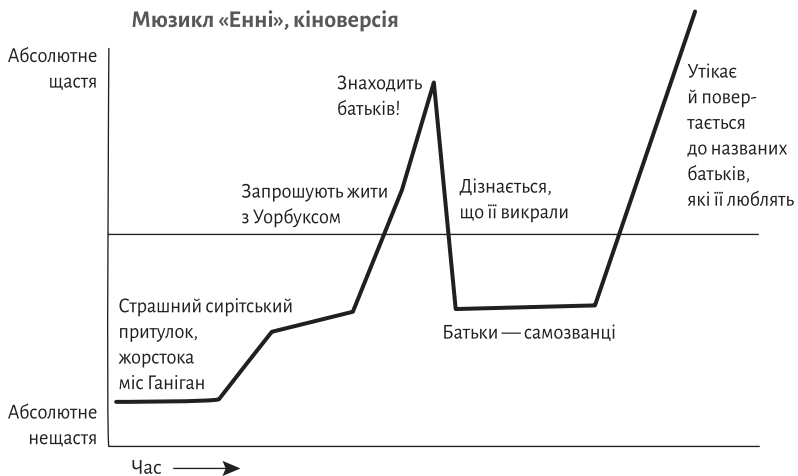
У типовій історії «з бруду в люди», як у фільмі «Малюк-каратист», наприклад, аудиторію ведуть знизу вгору від негативних до позитивних емоцій — над недооціненим героєм спочатку насміхаються, а наприкінці його визнають, хвалять і гідно поцінують.

Порівняйте це зі шляхом героя в «Чарівнику країни Оз». У нього зовсім інша емоційна територія. Звичайний персонаж живе своїм буденним життям, але через непередбачувану подію потрапляє в небезпеку. Після цього в його житті починаються емоційні американські гірки: герой долає перешкоду за перешкодою, перемагає навіть за нездоланих умов і в процесі ідеально навчається долати невпевненість і засвоює низку корисних навичок.

На думку Воннегута, усі популярні історії — до яких належать історії з Біблії, класика літератури, фільми-блокбастери — можна поділити на шість емоційних категорій:

- 1) із бруду в люди (висхідна емоційна арка);
- 2) із людей у бруд (низхідна емоційна арка);
- 3) людина на дні (падіння, після якого починається підйом);
- 4) Ікар (підйом, після якого починається падіння);
- 5) Попелюшка (підйом, падіння, підйом);
- 6) Едип (падіння, підйом, падіння).

Щоб з'ясувати емоційну арку історії, Воннегут радить просту вправу: нанести долю протагоніста на графік²⁷.

Такий погляд розкриває очі — і він корисний для аналізу не лише успішних книжок і фільмів. Письменники також можуть застосувати його до своєї роботи, щоб глянути на неї ніби з висоти пташиного польоту й побачити, які повороти сюжету гальмують сюжет чи погіршують його.

Кілька років тому, майже через 70 років після того, як Воннегут уперше опублікував цю теорію, дата-саєнтисти вивчили²⁸ дві великі бази даних з 2000 романів і близько 6000 сценаріїв та виявили неспростовні докази того, що більшість сюжетів справді підпадають під одну з цих шести наративних дуг. Сьогодні Воннегут відомий насамперед сміливою науковою фантастикою. Але зрештою може статися так, що цей аналітичний інструмент, з яким письменники можуть проаналізувати й допрацювати свою роботу, стане навіть важливішим внеском, аніж його книжки.

Пошук виграшних патернів у популярній художній літературі зацікавив аудиторію тільки в останні роки, натомість музиканти поколіннями використовували їх для навчання. По суті, щоб навчитися грати на інструменті, потрібно раз за разом, нота за нотою грати придумані кимось пісні. Новачки починають з «Twinkle, Twinkle, Little Star» або «Happy Birthday to You» й поступово переходять до Армстронга, Моцарта чи Ліззо. Упродовж цього процесу майбутні музиканти повинні уважно вивчити мелодію пісні, послідовність акордів і аранжування.

Така традиція зокрема пояснює, чому музиканти значно частіше займаються зворотним проектуванням, аніж творчі люди в суміжних галузях. Щоб побачити, як часто вони це роблять, просто швидко пошукайте якусь пісню на YouTube. Якщо вона хоч трохи популярна, найімовірніше, ви відразу знайдете відео, де буде показано, як її грати — крок за кроком, акорд за акордом, не виходячи з власної вітальні.

Нещодавно, якщо ви хотіли вивчити популярну пісню, потрібно було подружитися з досвідченим музикантом чи піти в музичний магазин і купити ноти. Проте зараз уже не треба. Сьогодні є додаток Capo²⁹, з яким ви можете відкрити будь-яку пісню на айфоні й одразу дізнатися акорди, темп і тональність.

Музиканти пишаються собою, коли їм вдається з'ясувати фішки інших музикантів, — і не лише вони. Те саме можна сказати й про винахідливих фотографів.

Коли більшість людей дивляться на фото, вони зосереджуються на об'єктах. Натомість професіонали зважають на дещо інше: на тіні. Роки досвіду навчили їх шукати на зображеннях підказки, як саме ці фото було зроблено. Довжина й напрям тіней багато про що свідчать, зокрема про ракурс, час дня, діафрагму. До

того ж фотографі дивляться на насиченість і глибину тіней. Жорсткі, сильні тіні вказують, що джерело світла також було жорстким, а м'які тіні — відповідно, свідчать про м'яке освітлення.

І це тільки початок. Досвідчені фотографи³⁰ придивляються також до відображень, наприклад до тих, які часто можна побачити в очах людини на фото — так вони дізнаються, де саме було джерело світла. Вони можуть приблизно дізнатися, який стояв об'єктив, за спотвореннями й контрастом між переднім і заднім планом фото. Усе це можна з'ясувати *до того*, як відкрити фото у Photoshop і розглянути детальніше, за допомогою комп'ютерних інструментів.

Код смаку

Наприкінці 1980-х, задовго до появи електронних листів, у поштові скриньки людей почали приходити анонімні листи з рецептом відомого печива з крихтами шоколаду бренду Mrs. Fields. Листи нібито розсилала роздратована покупчиня, яка купила печиво в магазині Mrs. Fields і думала, що воно коштує 2,50 долара, проте з її картки списали аж 250 доларів. За її словами, магазин відмовився повертати їй кошти — і вона помстилася: розкрила всім оригінальний рецепт печива.

На розчарування сотень домашніх кухарів і кухарок, рецепт у листі був фальшивим. Але дечого автори листа таки досягли: так чоловік на ім'я Тодд Вілбур³¹ розпочав дуже незвичайну кар'єру.

Вілбур придумав «Дуже секретні рецепти» (Top Secret Recipes). Сьогодні це — гігантський кулінарний бренд, власники якого видали десять бестселерів, зробили ТВ-реаліті й (що іронічно) випустили власну серію спецій і маринадів. Вілбура вразило, якого широкого розголосу набула історія з листом, і він кинув усі сили на те, щоб розшифрувати рецепт того печива. За три тижні Вілбур перетворив свою кухню на саморобну наукову лабораторію. Він днями й ночами пік печиво й кожну партію порівнював з оригінальним печивом Mrs. Fields, детально все записував і коригував, аж поки остаточно впевнився, що розшифрував рецепт.

Вілбура все це неймовірно захопило. Наступною ціллю на його радарі став БігМак, опісля — чилі з Wendy's, а згодом — Twinkie компанії Hostess. За останні 25 років Вілбур шляхом зворотного

проектування розібрав сотні рецептів ресторанів фаст-фуду. Його останню книжку рекламували фразою «Радість клонування» — така гра з класичною фразою «Радість готування».

Може здатися, що Вілбур уже перегнув палицю зі своїми розслідуваннями, але його апетит до повторення страв можна назвати як завгодно, тільки не дивним. Єдине, що в цій історії відносно унікальне, — те, що він публікує свої результати. Коли шеф-кухарі розшифровують успішні страви, вони надихаються, перевіряють власні знання й вивчають нове.

Цей інсайт прихований і в порадах Мішель Бернштейн³², володарки премії фонду імені Джеймса Бірда. Вона так радить усім шефам, яких бере працювати до себе на кухню: «Витрачайте всі зайві гроші на їжу в закладах»³³.

Причина проста: коли бачиш щось чудове — твій мозок відкривається до свіжих можливостей.

Якщо йдеться про вивчення робіт найкращих шефів — варіантів значно більше, ніж лише ходити по ресторанах. Сьогодні як ніколи легко вивчати меню закладів по всьому світу, переглядати відео, на яких шеф-кухарі демонструють свої техніки, і вивчати фотографії від задоволених клієнтів.

Цікаво стає тоді, коли ви натрапляєте на незвичну страву, яка вас надихає. Допитливий шеф перетворюється на приватного детектива³⁴ й хіміка-дослідника. Перша місія — розкрити інгредієнти страви.

Шефи, у яких менше досвіду, можуть почати шукати схожі рецепти в інтернеті — вони порівнюють різні підходи й виявляють спільне. Але більшість досвідчених шефів можуть скористатися своїм чималим досвідом і сформулювати здогадку на смак.

Потім починається тестування гіпотез. Чи на правильному вони шляху? Перший варіант підтвердити свої припущення — це ніби жартома розпитати офіціанта. «Тут є імбир, я правильно здогадався?» — грайливо цікавиться шеф під прикриттям. Або навіть краще: «Чи могли б ви нам допомогти? Ми з чоловіком побилися об заклад: я кажу, що відчуваю чебрець, а він стверджує, що це точно естрагон. У кого з нас точніші рецептори?».

Альтернативна стратегія — замовити страву з собою. Удома шефи можуть розкласти страву на елементарні складники. Розмстити соус по білій тарілці, щоб розглянути інгредієнти, уважніше

роздивитися компоненти за допомогою щипчиків і збільшувального скла, а також на кожному кроці пробувати та робити припущення.

Що шукають шефи, коли розкладають роботи інших? Вони не прагнуть клонувати рецепт. Жоден шеф, який себе поважає, не копіюватиме чужих рецептів і не видаватиме їх за свої. Вони шукають новітніх технік і прихованих патернів, які можна застосувати до інших страв — і так розширити власний репертуар.

Один з багатьох принципів³⁵, які в такий спосіб може виявити проникливий шеф, — це важливість контрастів. У видатних страв смак рідко одноманітний — у них зазвичай кладуть інгредієнти з протилежними смаками, які подразнюють смакові рецептори, а тому відвідувачі уважніше смакують страву. Це може бути контраст м'якого і хрусткого (месклан і насіння соняшнику), солодкого й гострого (курячі крильця барбекю), темного та світлого (порізана петрушка й червоний перець горошком, посипані на гарячий стейк) та навіть холодного й гарячого (ванільне морозиво з яблучними чипсами).

Можна виявити також інший принцип: певні смаки чудово комбінуються. У музиці пісні базуються на комбінаціях нот, відомих як акорди. Деякі ноти звучать гармонійно, коли їх грають разом, а тому їх приємно слухати. Те саме спостереження можна зробити й щодо їжі:

базилік + моцарела + помідор
часник + імбир + соєвий соус
кокос + м'ята + перець чилі

Усе це — унікальні «смакові акорди», термін, який фуд-райтерка Карен Пейдж вжила на позначення комбінацій, які можна виявити в найрізноманітніших стравах. Коли шефи підіймають завісу над таємницею страви й показують комбінацію смаків, що перебуває в її основі, — у них стає більше опцій і відкриваються нові можливості.

Шеф Девід Чанг³⁶ звів кулінарну імперію, застосувавши патерн, який він зрозумів іще на початку своєї кулінарної кар'єри. Чанг — володар премії фонду імені Джеймса Бірда й засновник Moto-fuku — масштабного конгломерату чотирьох десятків ресторанів